

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Miért nem jelentek meg szépirodalmi művek Magyarországon a XVIII. században? A nemzetietlen kornak nevezett XVIII. században BESSENYEI fellépéséig (1772. Agis tragédiája) új, világi tartalmú szépirodalmi művek magyar nyelven nem jelentek meg. A régiek közül újra kiadták GYÖNGYÖSIT, BENICZKYT, SZENT-MÁRTONY BODÓ JÁNOST, *Ponciánus históriáját*, *Salamon és Markalfot*, stb — új írók és költők azonban nem jelennek meg nyomtatásban. Ennek oka és magyarázata:

1. ILLYES ANDRÁS erdélyi püspök lefordítván RODERICIUS ALFONSIUS spanyol jezsuita háromkötetes hatalmas művét „A' Keresztyeni Jossagos Cselekedeteknek ... Gyakorlatossaga címen (Nagy-Szombat, 1688, 1701, 1708), ennek harmadik kötetében, mely a *Szerzetesi Tekélletességnek ... Gyakorlatosságá'*“-ról szól, lefordít egy latin verset is, („Boni libri sunt legendi“), a következőképen:

„Ha gazdag vagyis jó könyveket olvassad:

Ezekkel elmédet hasznoson táplállyad.

Könyvek olvasása lélek táplálása:

Ollyannak kell lenni, ne légyen ártása.

Minden gonoszt távoztasd minden időben:

Jó könyvek legyenek a' te kezeidben“.

2. 1745-ben Debrecenben megjelent OSTERWALD FRIDERICH JÁNOS (a' Neocomumi Helvet. Confessiön lévő Eklésiának lelki-pásztorja) egyik francia nyelvű munkájának magyarnyelvű fordítása, ily címen: „A' keresztyének között ez idő szerént uralkodo Romlottságnak Kútfejeiről valo elmélkedés“. Ebben a romlottságnak hetedik kútfeje a *Könyvek*. „A' Könyvek mind meg annyi közönséges *Kútfejek*, a' melyekből terjednek-el e' Világon számtalan sok *conceptusok* és értelmek, a' melyeket az emberek közönségesen bé -vésznek, és a' melyek szerént életeket intézik“ (271. lap). Nyolcvanhét oldalon át elmélkedik azokról a veszedelmekről, amelyeket a könyvek, „a' rossz Könyvek“ okozhatnak. Elmélkedésének túlnyomó része egyházi szempontból foglalkozik a rossz könyvekkel, amelyek „a' Keresztyén

Vallast és a' Kegyességet közönségesen ostromolják“, — „De vagynak. más rendbéli Könyvek is, mellyek a Hitnek fundamentomát nem érdeklik ugyan, de az *Erkölcökben-való feslett Szabadságot tanítják*“ (287. lap). Tizenkét oldalon keresztül foglalkozik az ily természetű könyvekkel s az ellenük védekezés módjaival. Ezeket „*tisztátalan könyveknek*“ nevezi (288. lap). És felsorolja a tisztátalan könyveket: 1. *A' Pogányok tisztátalan Könyveik*. Sokak... azt gondolják, hogy senki a' Deák és Görög nyelvet jól meg-nem értheti... ha tsak ezenn a két Nyelven írott minden undokságot meg-nem olvas. A' melly szintén olly oktolan gondolat, mint ha valaki azt állítaná, hogy a' ki a' *Frantzia* vagy más valamely mai Nyelvet meg-akar érteni, és azonn jól akar beszélni és írni, annak minden fajtalan Verseket és fertelmes Könyveket meg-kell olvasni, a' mellyek azonn a' Nyelven ebben a' *Seculumban* világosságra jöttek“ (288. lap). — 2. *A Keresztényekétől írott fajtalan könyvek*. „A' Világ el-borítottatott ezeknek sokságától... Bizonyára leg-nagyobb mértéke a' Szentelenségnek illyen fajtalan dolgokat írni... De nem tsak ezek a' tisztátalan könyvek. ... Vagynak más számtalan könyvek, a mellyek az embereknek kezek között forognak. Ugyan-is mire mutatnak azok a' sok Szerelemről (*Galanteriá-ról*) írott könyvek, az Olvasókat meg-vesztegető akár költött, akár pedig valóságos *Históriák*, annyi szerelemről tsináltt Énekek? Nem egyebek mind ezek, hanem a' mostan uralkodó tisztátalanságnak és feslett Szabadság' Lelkének fajzati“ (289—290. lap). — „A' Szerelem, a' mellyről annyi *Könyveket* irtak, valósággal nem egyéb, hanem az a' tisztátalan és rendezetlen indúlat, a' mellynek még tsak leg-első gerjedezését is, az Evangyéliom kívánja hogy meg-fojtsuk és el-óltuk. A' mit e' Világi emberek tsak tsupa tsintalan társalkodásnak (*Galanteriának*) mondanak, az gyakorta a' paráznságra vezető út.“ (293. lap).

Igy harcol OSTERWALD a tisztátalan, fajtalan, gáláns könyvek, költött históriák, szerelemről csinált énekek ellen tizenkét oldalon keresztül. OSTERWALD nagy tekintély volt a debreceni s bizonyára az összes magyar kálvinisták előtt, hiszen „Szent Históriaja“ huszonkét kiadásban, — ZOLTAI LAJOS kutatásai szerint (*Debrecen város könyvnyomdájának XVIII. századbeli működése, termékei*) 73.000 példányban jelent meg.

3. Óva inti a fiatal dámákat a szépirodalmi művek olvasásától a FALUDI FERENC fordításában megjelent *Nemes Asszony*. Azt írja, hogy: „Meg nem ízelítse a' fiatal Dáma a romantzia-írásokat; mert oda lesz miattuk. Hatalmas arsenicum méreg lakik ezekben a' könyvekben, már sok lelkeket ólt meg. A' játékos ékes beszéd, a' gerjesztő

puha igék, a' tengeri sok egybe veszett szerelem' játéki, tábori erővel viaskodnak az Isteni félelem és tisztaság ellen. Minél szebb a' könyv, annál jobban ajánlja magát' s többet árt. Nehéz a' szűzeknek az eme históriákban szűzen múlatni. Felkeveri a gondolatokat, gerjeszti az indulatokat, olly tüzet gyúlaszt, amellyet szív-fájdalom nélkül nem lehet óltani és halálos bűn nélkül nem szabad fenn tartani. Sőt... vigan fohászkodnak és danúlva kinlódnak magok károkön! Szinte úgy, mint Nero Tsászár aki a' hárfát pengette Róma' felgyúlásában. Egy szóval a' Romantzia noha gyilkos, de még is szerelmes ellensége a fiatal elméknek, minthogy kimondhatatlanképpen múlatja és ezernyi ezer szemfényvesztéssel ámitja őket. Ugy közli, addig írja gyönyörűséges festékekkel a' sohasem történt dolgokat fejébe, hogy el-végre a fabula históriára kerekedik és a' copia originálissá válik.

Mikor a' felserdült Dáma gyenge elmével, és még gyengébb szível magános létében olvasgatja Argirus' fekete városának tündér palotáit, smaragdál borított utszáit, arany haju népit, a beszélgető madarakat, a' vitéz Úrfiaknak diadalmait; a' hamarja-futás, az öklelés, a' lovaglás, vagy más egyéb pálya játékokban. Az egymást győző deliséget benne, a' tzifrák ritkaságát rajtok. Annak-utánna: az egymásért kerengő, szárazon, tengeren bujdosó szíveket, a' kegyesek' egyve létét s meg-meg fájdalmas el-szakadásokat s több efféle Phantasusteremtete gondolom bolondságot. Mondám mikor olvasgatja; nyúgahatatlan tenger birja elméjét, egymást verik a' gondolatok, reszket a' szíve, forró tseppekre olvadozik a' szeme, óhajt, sóhajt, kívánczozik, mosolyog, meg-meg el-keseredik. Egy szóval: a' mint fellyebb mondám, oda vagyön a' leányzó a' hitvány könyv miatt, (mert noha tsont-épitmény az Asszony-állat, de minden puha húsnál lágyabb szíve indulásira nézve), mérgesen irigykedik Philoclea és Cariclia ellen, hogy amannak Pirocles ennek Theogenes térden mentt cleibe a' pályaaajándékért... És így a' hazug fabulának élten igaz rabságát viseli. Ha ettől a' bolondságtól ment: dolog, ha himet nem keres magának. Hijában őrized azután Nagyságos Asszonyom, mert azon author, a' ki reá ingerlette, nyujt ezer mesterséget néki, hogy szándékához férhessen. Hogyha azért Nagyságod nem akarja, hogy históriákat mondjon, írjon a Világ egyetlen leányáról; a Fabulás könyveket oly magos polcra tegye, hogy el-ne érhesse a Kis-Asszony. (FALUDI FERENTZ: *Nemes asszony*, átdolgozás Dorell József munkája nyomán, Nagyszombat, 1748. Újabb kiadása Pozsony és Kassa, 1787., ennek 171—173. lapján.)

A világi (állami) cenzúra felől, amely elsősorban politikai (és részben egyházi) szempontból gyakorolta a cenzúrát, megjelenhetek

volna a gáláns könyvek, költött históriák, szerelemről csinált énekek, sőt — esetleg a tisztátalan, fajtalan könyvek is, legalább is a görög és deák írók tisztátalan és fajtalan műveinek a fordításai. A nagy nyomdák azonban az egyházak, iskolák kezében voltak, felügyeletük alatt állottak (Nagyszombat, Eger, Kassa, Kolozsvár, Pécs, Debrecen), cenzúrát gyakoroltak nyomdáik, kiadványai felett és nem engedtek át semmit, ami hitbeli, vagy erkölcsi tanításaikkal ellenkezett. Számos példát idézhetnénk a református „*Nil obstat*“-ra. Ez alkalommal csak kettőt említünk: RÁPÓTI MIHÁLY 1715-ben kiadja Debrecenben „*Dissertatio de natura vera Conjugii*“ című művét. ZOLTAI LAJOS szerint ez „azonos lehet „*De matrimonialibus causis*“ című munkácskával, amelynek praelum által evulgatiója iránt T. RÁPÓTI MIHÁLY úr instálván, és azt T. Püspök VERESEGYHÁZI THAMÁS úr is approbálván: megengedtetik, hogy azt Typographus Ur ki nyomassa“. Tanácsi jegyzőkönyv. 1715. nov. 13. 735. lap. (ZOLTAI: i. m. 31. lap). — A másik a GERHÁRD JÁNOS *Liliomok völgyé*-nek (1745, 1754, 1774 stb.) magyar fordítása, melynek szintén van approbatiója, de ez nem nyomtatásra való engedély, hanem a munkának és magyar fordításnak magasztaló dicsérete és legmelegebb ajánlása. Címe azonban „*Approbatio*“.

1772-ig, BESSENYEI *Agis tragédiájáig* eredeti, új magyar „széphistóriák“ nem jelentek meg. Még 1790-ben is panaszkodik egy magyar író novella-fordításai elé írott bevezetésében, hogy Magyarországon nem ismernek „széphistóriákat“.

„Az odahaza ülő Urfiaknak pedig többnyire, Puska, Pipa, jó kopó visla, kutya 's játék a' beszédjek: és ha azon kívül tovább nyájas beszédekre jön a' dolog, szép Históriák helett el-kezdenek igen semmisségeket beszélleni: melly-is ebbül áll P. O. Hejj hol vólt, hol nem vólt heted hét Országon, még az Operentziális Tengereken-is túl vólt, egy vén Aszszony, a' ki úgy meg fejte az Ágast; hogy a' Jutka Majorosné Teheneit se fei meg külömben. Illy szép Históriákat hallottam sokak-túl, az Ország eleit nem-is tudgyák kitsoda 's mitsoda? az egy Vice-Ispány Urak, 's Szolga-Biráknál nem-is ismérnek nagyobb Urakat lenni szegények. — Ez vólt leg-főbb ösztönöm ezen Húszon-négy Históriáknak Magyarra való fordittásokra... (*Erkölcsei-Iskola*... Fordította magyarra FARKAS ANTAL. Kassán, FÜSTKÚTI LANDERER MIHÁLY bötüivel 1790. Esztendőben. Elöl Járó Beszéd.)

A közölt adatokból nyilvánvaló, hogy a szépirodalmi művek hiányának oka nálunk a XVIII. században az egyházak zord, puritán felfogása volt, amely útját állotta a világi „fajtalan“ könyvek megjelenésének.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.